

PEDAGOGICKÉ ROZHLEDY

FR. DRTINA (Praha):

Komenského idea humanitní.

(Řeč při oslavě narozenin Komenského, pořádané Jednotou Komenského na Staroměstské radnici dne 4. dubna 1909.)

Lidstvo uvědomuje si stále více svou vzájemnost. Vývoj ten není dokonán. Sloučení starověkého lidstva v jednotný celek římského imperia připomenulo příbuznost všech lidí. Tehdy člověk uvědomil si, že stát není sám sobě cílem, nýbrž prostředkem k světobčanství, všeobecnému sbratření. »Svět je společná vlast všech«, píše Musonius Rufus, a Markus Aurelius o sobě dí: »Jako císař jsem občanem římským, jako člověk občanem celého vesmíru.« Myšlenka humanity je přesvědčivě vyjádřena ve filosofii stoické. Museum alexandrijské tvoří soubor všeho kulturního snažení tehdejšího, a filosofie novoplatonská připomíná člověku postavení jeho ve vesmíru i spřízněnost ducha jeho s Bohem.

Křesťanství universální, katolickou povahou svou posiluje tuto budovu všelidské společnosti. Církev má obsáhnouti všecko lidstvo, člověk v lásce k Bohu a bližnímu má se povznést nad hranice jediného národa a státu, má překonat malost a sklíčenost pozemského bytí vědomím, že smyslem všeho dění je absolutní dobro, že lidé jsou bratři a dítky otce nebeského.

Renesance i reformace na prahu nové doby myšlenku humanity vyjadřují určitěji. Renesancí obnovuje se v člověku láska k životu, v reformaci slučuje se s ní v organický celek láska k bližnímu. Oběma společným znakem je individualismus: jednotlivec nabývá ceny sám o sobě. Tak tvoří se idea člověka moderního, člověka silného, zdravého, dobrého, jenž poznává vzájemnost všelidských vztahů a v práci pro dobro společné, v idei humanitní, ve službě druhým čenům lidské společnosti nalézá smysl pozemského bytí.

Obě hnutí přinášejí člověku nový životní ideál.

Komenský žije pod vlivem obou těchto hnutí kulturních, je muž ušlechtilý, křesťanský, český bratr, jest však zároveň osvícenec, chápe současné myšlenkové chvění, je spolu žák Bacona Verulamského, je vrstevníkem velkého Descarta, věří v dosah a sílu lidské myšlenky, tuší pokrok moderní techniky a panství člověka nad přírodou: sám chce národu i lidstvu ukazovati k lepší budoucnosti.

Idea humanitní ovládá celé jeho snažení, veškerou jeho životní práci. Ji posvěceno jest jeho usilování výchovné a didak-

tické, jeho práce pansofické i snahy irenické, jeho pojmání současných událostí náboženských a politických, jeho věštecké zření dob příštích, krásnější budoucnosti lidstva. Universálnost označuje jeho genia. Správně dí Denis: »Žádný způsob myšlení není nad jeho schopnost rozumovou, žádná péče není pod úrovní jeho dobroty. V týtž čas, kdy pokouší se obsáhlým souborem spojití souhrn vědomostí lidských, sklání se k dítěti, jež slabikuje své první hlásky, a s cesty jeho jemně odstraňuje kameny, o něž by narazily nejjisté krůčky jeho. Základní vlastností jeho duše je harmonie.« Dodávám k slovům Denisovým: Zvláštní vážnost českobratrská, zvláštní těžkomyslnost nám známá ze Štítného, Matěje z Janova, Husa, Chelčického proniká životním dílem Komenského, jehož vůdčí myšlenkou byla slova písma: »Pokoj lidem dobré vůle.« Vzpruhou neúnavné jeho životní práce je přesvědčení základní, »že ti, kdo se narodili, lidmi se narodili s tím hlavním cílem, aby byli lidmi, t. j. rozumnými tvory, jevícími podobnost se Stvořitelem.« Tímto výrokiem idea humanitní u Komenského nejlépe je vyjádřena.

Ideami moudrosti, mravnosti a zbožnosti vystihuje Komenský smysl života pozemského — ale všeho toho trojiho je mu současně potřebí, neboť býti na prospěch bližnímu, to jest žiti společnosti lidského pokolení, jest úkolem nejen mravnosti, nýbrž i moudrosti a zbožnosti. Ve chválu boží má přecházeti nejen zbožnost, nýbrž i vědění a mravnost. Komenskému je nešťastné vzdělání, které nepřechází v mravnost a zbožnost. Toliko ono tré v celku svém, tedy moudrost, mravnost a zbožnost jsou mu tři studnice, z nichž »plynně tekou veškeré potoky nejdokonalejší rozkoše.«

Tak usiluje Komenský o obrození lidstva vzděláním a ctností, spravedlností a láskou.

Ve svých **snahách výchovných a didaktických** ujímá se nejprve útlého děcka. Pro ně píše své krásné *Informatorium školy mateřské*, pění dobré matky vštěpuje v útlé srdce jeho základy lidskosti. Uvádí dítě po šestém roce do školy obecné, jež jsouc povinna všem bez rozdílu rodu, majetku a pohlaví, všude, ve městech, městečkách, vesničkách i dědinách má býti dílnou lidskosti (*hominum officina*), a veškeré mládeži vštěpovati především přesvědčení životní, že »člověk nerodí se sobě samému, nýbrž Bohu a bližnímu, t. j. společnosti lidského pokolení, aby jí službou co nejvíce prospívati se snažil.« Základní toto vzdělání všem společné má se podávati výhradně v jazyku mateř., neboť »zlořádem je, dávají-li se dítkám preceptoři cizí, kteří navzájem s dítkami sobě nerozumějí, jim toho, čemu žáci porozuměti mají, pověděti a vysvětliti nedovedou, ale dívají se na sebe jako Zevel a Babylon.« Mládež nemá tam poznávati jen slova, nýbrž především věci, má se připravovati pro život skutečný, jeho strasti a slasti, pro život dokonalý, důstojně lidský. Ideou humanitní určeno jest jak další praktické zaměstnání v životě, posvěceném blahu bližních, tak také studium na školách latinských a akademii. Pořádek v lidské společnosti žádá toho, aby na školu vysokou při-

pouštění byli toliko mladíci vybraní, nejnadanější, »kdežto ostatní při pluhu, při řemeslech a kupectví nechť zůstanou.« Ale nade všemi těmito školami má trůniti společná lidstvu veškerému a všem národům kolejí didaktická (collegium didacticum), škola všech škol, jež by všem ostatním školám byla středem čili tím, čím žaludek údům jest, dílnou, jež by dodávala všem vyživující mízu životní a sílu. »neboť,« tak dí Komenský významně ve své Velké Didaktice, »pro skutečný pokrok nestačí ani jediný člověk ani jediný věk; i bude třeba, aby více lidí pokračovalo v tom, co začato, a to spojenými silami a postupně.« Zde již Komenského úsilí didaktické se snahami pansofiickými splývá v jedno, v ideu humanitní, neboť cílem společným práce všech, bez rozdílu národů i států, církvi a vyznání, má býti: »aby základy vědy byly stále více a více prozkoumávány za tím účelem, aby očištěny byly a po pokolení lidském se šťastnějším výsledkem aby bylo šířeno světlo moudrosti, a vedle toho poměry lidstva aby zlepšeny byly novými přeužitečnými vynálezy.«

A hle, táž idea humanitní ovládá i **usilování pansofiické čili vše- vědné** našeho Komenského. Komenský již za pobytu v Herborně jako mladík po tom zatoužil, »aby divadlo veškerenstva světa a všechných všude podivných věcí jeho (theatrum universitatis rerum) jazykem českým, pokud by možno bylo, vypsal a pro posloužení milým svým krajanům na světlo vydal, jsa vlastní a jazyka svého velmi milovný.« Po Bráně jazyků má následovati Brána věcí, kde by mládež poznávala vše, co kolem sebe dítí se spatřuje. V Prodrumu pansofie jde mu o jednotnou moudrost všeho lidstva, aby pracovníci vědeckí se nerozptylovali a nerozházeli, nýbrž svorně všichni pracovali o zjednáni vševědy, v níž by hlasy všech lidí znamenitých různých věků, národů i vyznání byly zaznamenávány pečlivě, neboť všichni sedí na světě jako diváci ve společném divadle moudrosti boží. A v krásném spisku svém, v Londýně napsaném, »Cesta světla« (Via Lucis) proslovuje nadšenou nadějí, že »světlo vědění přinese lidstvu spásu, odstraní nevědomost, mravní nízkost, spory mezi náboženskými vyznáními, boje národů i rodin, krutou válku, krveprolívání.« K tomu cíli vznešenému má se lidstvo ubíratí čtverou cestou: 1. cestou **univerzálních knih**, v nichž bude obsaženo poznání Boha, přírodě i umění lidských; 2. cestou **univerzálních škol**, všem, i těm nejhudším přístupných; 3. cestou **sboru mudrců**, kolegia učných se sídlem v Londýně, mezinárodního to sboru vědeckých pracovníků, jehož úkolem bude dále zkoumati a nové cesty nalézati, jež povedou k blahobytu všeho lidstva, a 4. cestou **jednotné řeči**, jež by lépe odpovídala novým výzkumům a pojmům, jimž latina již nepostačuje.

Na tom základě blahoslaví Komenský lepší budoucnost lidstva: na základě pansofie, v univerzálních knihách uložené, všichni lidé budou božím tajemstvím nejen věřiti, nýbrž také jim rozuměti, na základě všeobecných škol rozšíří se světlo poznání po celém lidstvu, na základě sboru mudrců světlo toto vždy znova

jsouc rozněcováno nikdy nezhasne, na základě jednotné řeči bude umožněno stálé spojení a obcování duševní různých lidí všech národů.

Všichni národové budou pak jeden kmen, jeden národ, jeden dům, jedna rodina, jedna škola boží. Celý život lidský bude školou, bude stálým zdokonalováním na cestě moudrosti, mravnosti a zbožnosti. A smrt sama bude přechodem ze školy života do »nebeské akademie«, která bude podrobena vládě boží — to bude svatá sobota lidstva veškerého, světlý a radostný věk. Po ní bude následovati svatá, věčná oktáva, zlatý věk lidstva nekonečné blaženosti. Všechno vědění dosavadní bylo dosud zlomkovité, neúplné; pansofie má obsáhnouti všechno vědění všech věků i národů, má státi ve službě vznešené humanitní idee. Neboť nastává doba, kde bude možno poznávati vše a přehlédnouti celkový vývoj světa od věčnosti do věčnosti. Tak vznikne nový chrám moudrosti, jehož architekturu líčí nám ve své »Pansophiae Diatyposi«, a jehož účel v »Úradě všeobecné o nápravě věcí lidských« naznačuje slovy, »aby rozsvítil nové světlo školám, církvím, státům, a podal všem lidem, národům, velkolepou zásobárnu v pravdě obecné vzdělanosti, ve které by se právem ničeho nepostrádalo, a z jejíhož čtení bezděčně by se vlévala moudrost ve smysl lidský.«

S tím souvisí konečně **snahy irenické, politické i náboženské** v duchu idee humanitní. Komenskému, nadšenému apoštolu ušlechtilé lidskosti, jde o smír rozvaděného tehdy světa stejně jako o sjednocení filosofie a náboženství, vědy a víry na základě křesťanském. Odtud jeho důrazné volání: »křesťané, kdyby vskutku křesťany býti chtěli, nikdy by se dělití nemohli,« odtud jeho usilování o náboženský mír, jak jej hlásá ve spise »Haggaeus redivivus«, odtud jeho snaha podporovati anglického duchovního Duraea na cestě jeho Evropou, by zajištěn byl mír, odtud jeho činná účast na sněmu v Toruni, odtud jeho odpor proti světské moci kněžské i proti papežství, jež stejně jako císařství považuje za hlavní příčinu, proč mír mezi národy a konfesemi křesťanskými se neuskutečňuje, a idea humanitní zůstává nesplněna. Svě »studium irenicum« nazývá dlouhým, těžkým labyrintem. Komenský jako český bratr, jako nadšený stoupenec idee humanitní, sdílí názor Tertullianův, že kříž a meč nedají se smířiti, i učení Chelčického o nesrovnalosti války s duchem a životem křesťanským.

Tak chápeme, proč Komenský v ušlechtilém svém zápalu stal se stoupenecem tužeb chilističských, očekáváje tisíciletou říši Kristovu, kde uskuteční se již na této zemi před koncem světa spravedlnost a láska.

Neutuchající jest jeho víra v lepší budoucnost lidstva, k němuž volá ve své »Pansofii« slovy významnými: »Pojďte všichni, kteří na srdci máte blaho svého národa, ať jakéhokoli jste kmene, jakéhokoli jazyka a ke kterékoli sektě náležíte, vy všichni, kteří lidskou zmatenost nenávidíte, vy všichni, kteří po zlepšení toužíte; i nezjedná-li se nic tak dokonalého, aby všem stačilo a se líbilo, chceme přece lepšího vyhledávati nežli jest to, co dosud máme; a především

probudíte se vy, kterým dáno jest státi v čele lidstva, vy učitelé lidského pokolení, vy filosofové a teologové, vy vladaři na zemi.«

S ideou humanitní vzácnou harmonií tvoří u Komenského jeho **ušlechtilé vlastenectví**. Komenský je kříž na kříž český člověk, »česky píše, poněvadž národu svému píše, a nikdy nebylo úmyslem jeho jiným jazykem něco vydávati.« Jeho vroucí, upřímné cítění národní jest posvěceno humanitním a životním přesvědčením. Jeho vlastenectví nezná zášti; češství chce povznést na princip pokroku v kulturním vývoji celého lidstva, a po tom vroucně touží, aby národ zaujal prvenství mezi ostatními národy vyspělostí, vzdělaností a ušlechtilostí. Trápí se nad nečinností lidí českých, »lítostivá nad krajanů nedbanlivostí pojímá jej bolest«, a po tom stále touží, aby jazyk český byl stále vzděláván a ozdobován, a národ náš, »aby nechtěl toliko zdaleka plaziti se za národy ostatními, ale před nimi aby na dráze pokroku uvědoměle kráčel v před.« Proto volá s roztrpčením slova, která i dnes mají svůj význam: »Zda můžeme dále to snášeti, aby každý pro sebe žil a zcela nic aby se nedělo pro čest vlasti?«

A tak tento veliký náš český člověk, »šlechtilý muž touhy«, vyzývá lidstvo, aby nastoupilo na slibnou a spasnou cestu, aby se sestoupilo k poradě obecné a podniklo dílo veliké všelidského sbratření. Srovnává tento svůj ideál pansofický a humanitní se žebříkem Jakobovým: »tam bude lidstvo vyvedeno se všeho viditelného k neviditelnému, se země k velebnosti boží, aby zde v nehybném středu, v klidu, v konečném bodu svých toužení a žádání nalezlo pokoj i napilo se z pramene původního všeho štěstí života lidského.«

Komenský má jedno z předních míst ve velebném panteonu lidstva. Náleží národu českému a spolu celému lidstvu, jest nám světlým příkladem usilovné, promyšlené práce pro národ, ale spolu vzácným dokladem toho, že právě vlastenectví je projevem ušlechtilé humanity. Jím promluvil významný český duch na počátku doby nové.

I dnes upínáme zraky své k ideálům všelidským, i dnes chceme pokrok a sbratření všech lidí dobré vůle, i dnes s básníkem našim Otakarem Březinou toužíme po tom, »aby práce pozemské orby a úzkost před nejistotou jejích žní změnila se ve službu ve vyšším duchovém řádu, do něhož země je vřetězena. Pozemské dimenze šíří se nám v nesmírnost kosmických prostorů... Z milionů sluncí soustředí se záření na pracující ruce těch, kdo chtějí lámati kletbu nepřátelství mezi dušemi. Budeme hledati nových a nových slov pro lásku, když všechna dosavadní se smyla jako děšť po skalách srdcí. Cesta člověka vede ovládnutím přírody nad přírodu. Lidstvo vdechne život odvěkým snům skal a dá duším nový úžas nad slávou hmoty řízené duchem... i budou budovány naděje pro miliony, nalézány vyšší míry pro radost a věrnost, a v důvěrných sděleních krásy bude stále vroucněji odkrývána smysl věčného dramatu, jež se odehrává v řadě za sebou následujících světů.«